

ktorý vyšiel v preklade aj u nás (Nové slovo, Tvorba, Nová Mysl, vo zvlášťnej brošúre ho vydala brnenská Rovnosť), V. V. Nikolajev zas skúma problém štátu ako nadstavby (Sovietsky štát ako politická nadstavba).

Nuž toto všetko, ako potom aj články C. A. Stepaňjana (Niektoré otázky teórie vedeckého komunizmu vo svetle práce J. V. Stalina o jazykovede), A. E. Mordvina (O rozvoji jazykov socialistických národov v SSSR), V. P. Čertkova (Niektoré otázky dialektiky vo svetle práce J. V. Stalina o jazykovede), A. A. Maksimova (O význame práce J. V. Stalina »Marxizmus a otázky jazykovedy« pre dejiny prírodných vied), F. V. Konstantinova (Proti dogmatizmu a knihomolstvu), otvára nám teda nové pohľady, nové možnosti riešenia nových a nových javov a problémov. A čo je obzvlášť významné, toto všetko nám súčasne ukazuje, ako v Sovietskom sväze odvážne a vehementne vedú ťažký zápas o ovládnutie života z nových pozícií, v novej situácii a za nových podmienok. Takže vidíme, že rast, sila, tvorivý optimizmus sovietskeho ľudu nie je dielom náhody, ale je zákonitým výsledkom jeho vedeckej a praktickej tvorivosti.

*

A že to všetko má veľký praktický dosah a význam aj pre nás, to už netreba ani podotýkať. V. I. Lenin neraz upozorňoval, že ľudia iba tvorbou rastú a mohutnejú. Tvorbou sa zbavujú aj ilúzií a mysticko-idealistických nánosov. Ak si teda niekto myslí (a žiaľ, takýchto ľudí je dosť!), že možno u nás budovať prax a súčasne tľmiť, podväzovať jej krídla (t. j. teórii), tak či už vedome alebo nevedome, ale fakticky podryva nielen našu výstavbu socializmu, ale i našu serióznu prípravu, náš vedecký rozmach.

A preto pre nás má veľký význam študovať nové a nové práce sovietskych vedcov. Ony nám ukazujú nielen metódy tvorby, ale súčasne nám pomáhajú zbavovať sa pocitu neschopnosti, menejcennosti a odhaľovať nepriateľa našej ochoty budovať socializmus. Ony nám pomáhajú pochopiť aj to, prečo vedecký život u nás bol takmer zamrel, prečo bol taký ospalý a málo iniciatívny. Berme teda do rúk i prítomné sovietske sborníky a zocelujme svoje socialistické nadšenie v zápase o lepšie pochopenie nových možností. Keď sa pritom pomýlime, kritika a sebakritika nám pomôže, kolektív podá pomocnú ruku. Kritika je vôbec na to, aby opravovala. Ak by nebolo chýb, nemala by smyslu. No potreba kritiky nikdy nesmie byť dôvodom pre stagnáciu. V. I. Lenin povedal ešte r. 1922 na XI. sjazde strany: „Keby si všetci komunisti uvedomili na vedúcich miestach: nevieme to, začneme sa teda učiť od základov, potom by sme to mali vyhrané — bol by to podľa môjho náhľadu základný podstatný uzáver.“ Povedal to, pravda, v súvisi s hospodárskou výstavbou krajiny. No táto jeho výpoveď má všeobecný význam a ukazuje jasne práve na hlavný náš nedostatok. V dôsledku toho je jasné, že tvorivosť je vlastne predpokladom každej kvality. A nám prichodí i v tejto oblasti dohnať, čo sme zameškali. Učiť sa totiž u sovietskych vedcov a filozofov nielen hotovým výsledkom, lebo to by sme boli vlastne proti výstavbe marxizmu-leninizmu, ale predovšetkým a hlavne učiť sa aj tomu, ako tieto výsledky dosahovať a vybojovať!

M. Topoľský

POZITIVIZMUS A PRAGMATIZMUS — REAKČNÁ FILOZOFIA ANGLOAMERICKÉHO IMPERIALIZMU

O novej knihe M. Cornfortha: Na obranu filozofie. Proti pozitivizmu a pragmatizmu.¹ V. V. Sokolov, Voprosy filosofii č. 3, 1951.

Pokrokový anglický filozof-komunista Maurice Cornforth je dobre známy sovietskemu

¹ M. Cornforth, *In Defence of Philosophy. Against positivism and pragmatism*, London 1950, 260.

čitateľovi z knihy *Spor vedy s idealizmom*, ktorá vyšla v nakladateľstve pre zahraničnú literatúru r. 1948. R. 1949 Cornforth spolu s vynikajúcim anglickým bojovníkom za mier, podpredsedom Svetovej rady mieru D. Bernalom, vydal knihu *Veda v službe mieru a socializmu*. Koncom roku 1950 vyšla v Londýne nová kniha Cornforthu — *Na obranu filozofie*, zamierená proti pozitivizmu a pragmatizmu.

Nové dielo M. Cornforthu, ako v predslove prehlasuje sám autor, je pokračovaním a rozvinutím myšlienok, vykladaných v knihe *Spor vedy s idealizmom*. Centrálna myšlienka celej práce je jasne formulovaná v „Úvode“: „Umierajúci kapitalizmus v zápase o záchranu svojej existencie ohrozuje všetky ľudské hodnoty a pre nás sa stáva nevyhnutným ich brániť. Obrana filozofie i pokroku vo filozofii je obranou socialistickej filozofie, t. j. dialektického materializmu práve tak, ako obrana ľudskej kultúry je fakticky obranou socialistickej kultúry. Je dobre známe, že najlepšou metódou obrany je útok. To platí aj pre filozofiu. Pokrok a pravda sa získavajú iba v zápase proti reakcii a bludom. Preto útočím na buržoáznu filozofiu“ (str. 12).

Tieto slová charakterizujú autora ako bojovného filozofa-materialistu, smelého propagátora ideí marxisticko-leninskej filozofie, aktívneho bojovníka za mier medzi národmi. Demaskujú reakčné teórie pozitivizmu a pragmatizmu, M. Cornforth stavia ako protiklad učenie dialektického materializmu.

Cornforth presvedčivo dokazuje, že súčasná degenerujúca buržoázna filozofia je produktom monopolistického štádia umierajúceho kapitalizmu.

Najcharakteristickejšou tendenciou tejto filozofie je „odmietanie pokusu pochopiť svet a naše miesto v ňom“, odmietanie pokusu nájsť cesty progresívneho rozvoja ľudskeho poznania a ľudskej činnosti, tvrdiac o nich, že sú nevyhnutne ohraničené a nedokonalé: táto tendencia je realizovaná v iracionalizme — najcharakteristickejšom ideologickom vyjadrení všeobecnej krízy kapitalizmu.

V tesnom spojení s touto základnou tendenciou súčasnej buržoáznej filozofie je jej druhá črta — prepíata špecializácia, abstraktnosť a neplodnosť, vzdialenie sa od aktuálnych všeobecných problémov, od ľudu. Táto okolnosť, ako správne poukazuje Cornforth, nevedí jej augurom, aby krajným sovseďňovaním a vulgarizáciou prispôbovali svoje „filozofické“ koncepcie každodenným politickým potrebám svojho chlebobdarcu: programy BBC sú dnes nie nadarmo spetrované „filozofickými“ číslami, vyrátanými na podvádzanie ľahkoverného poslucháča (na tomto poli pôsobí napr. anglický pozitivista Ayer). Jedným zo spôsobov odvracania pozornosti od aktuálnych problémov súčasnosti je pokus zelektrizovať Platónovu filozofiu, rôzne odrody „kresťanskej“ filozofie, niektoré systémy stredovekej scholastiky atď. Cieľom týchto úsílí buržoázných filozofov je „urobiť ľudí korisťou všelijakých povier“ (str. 11).

Proti všetkým týmto pokusom buržoázných hrobárov, usilujúcich sa zvrátiť históriu, stojí marxisticko-leninská filozofia, oslobodzujúca vedomie širokých mas pracujúcich od tlaku predsudkov a povier. Táto filozofia nielen že pomáha pracujúcim poznať zákonitosti objektívneho sveta, ale zároveň ich ozbrojuje jedinou skutočne vedeckou metódou pretvárania prírody a ľudskej spoločnosti.

Cornforth s marxistického stanoviska odhaľuje reakčnú podstatu súčasnej buržoáznej filozofie. Hlavnú pozornosť svojej kritiky zameriava na jej pozitivistický smer, na prúdy a smery, vystupujúce pod názvami „logická analýza“, „logický pozitivizmus“, „logický empirizmus“, „sémantika“ a „pragmatizmus“. Ukazuje, že pozitivizmus koncentruje v sebe najnegatívnejšie črty súčasnej buržoáznej filozofie. Pozitivistické teórie sa usilujú zvrátiť vedecké fakty tak, aby ich mohli prispôbiť záujmom monopolového kapitálu. Podľa Cornfortovho názoru je pozitivizmus jedným z vedúcich reakčných smerov súčasnej buržoáznej filozofie. A najmä pre túto príčinu považuje za nevyhnutné venovať mu zvláštnu pozornosť.

V prvej kapitole podáva rozbor základných hľadísk najpoprednejších predstaviteľov súčasného pozitivizmu. Cornforth odhaľuje jezuitskú taktiku Russelovu, Schlickovu, Carnapovu, Ayerovu. Všetci hromovým hlasom vyhlasujú nepriateľstvo apriornej, špekulatívnej metafyzickej filozofii a vydávajú sa za horlivých obhájcov skúsenosti, za ochráncov vedy.

Túto masku úpadkovej buržoáznej filozofie strhol Lenin vo svojej nesmrteľnej práci *Materializmus a empiriokriticizmus*. Lenin s dôkladnou presvedčivosťou dokázal, že všetky tieto demagogické táraniny nie sú schopné zakryť subjektívno-idealistickú podstatu týchto pseudovedeckých teórií zástancov „čistej skúsenosti“, viaznúcich v slepej uličke solipsizmu, nudne prežúvajúcich plesnivejúcu táraninu biskupa Berkeleyho. „V dnešnej dobe — písal Lenin — profesorská filozofia všetkých odtienkov, čo sa týka „skúsenosti“, odieva svoju reakčnosť rúchami deklamácií.“¹

Tento geniálny Leninov záver možno použiť ako skvelú prognózu aj pre ďalší „vývin“ buržoáznej „skúsenostnej“ filozofie. Teória „logického empirizmu“, ktorú kritizuje Cornforth, je toho presvedčivým dôkazom. Tak metóda „logickej analýzy“ patriarchu súčasného tmárstva, filozofujúceho podpaľača vojny Bertranda Russela, jedného z praotcov súčasného „logického empirizmu“ podáva výklad materiálneho sveta ako „logickej konštrukcie“ zo „smyslových dát“. Je úplne jasné, že metóda „logickej analýzy“ je menej dokonalým variantom „analýzy počitkov“ Ernesta Macha. Nie nadarmo — poznamenáva Cornforth — sa Russel vo svojich *Dejinách západoeurópskej filozofie* ani nezmienil o Machovi, pretože „mnohé, čo povedal Mach, bolo opakované Russelom“. Cornforth presvedčivo dokazuje, že „metóda logickej analýzy“, ako aj iné metódy súčasného pozitivizmu, nie je schopná vyviešť svojich trubadúrov zo závozu solipsizmu. Ba čo viac, tieto metódy ich privádzajú do bahna subjektivismu a metafyziky, hoci, podľa ich demagogického uisťovania, boj proti nim je ich hlavným cieľom. Všetci sa vyhlasujú za protivníkov „špekulatívnej metafyziky“ a obhájcov „empirickej“ filozofie, no v skutočnosti hlásajú subjektívny idealizmus. Všetky tie „smyslové dáta“, „elementy“, „logické konštrukcie“, „štruktúry“, „odvodené podstaty“ a iné subjektivistické nesmysly, zahalené pseudovedeckou terminológiou, sú typickým obrazom metafyziky. Metafyzika pozitivizmu spočíva v tom, že „stavia filozofiu nad vedu, vytvára nový filozofický systém a snaží sa vnútiť jeho princípy vývinu vedy“. „Pozitivizmus nielen falzifikuje, ale v skutočnosti aj odmieta vedu a stáva sa takto spojencom a operou každej formy protiviedeckej ideológie“ (str. 9—10). Tak „princíp verifikácie“ jedného zo zakladateľov „logického pozitivizmu“, M. Schlicka značí, že každý súd treba tvoriť tak, aby ho bolo možné overiť skúsenosťou. Vo vysvetlení Schlicka to znamená, že „skúsenosť“ individua je jedinou skúsenosťou. Schlick povyšuje túto individuálnu skúsenosť na metafyzické absolútno.

Na základe toho sa domnieva, že neexistuje vedecká filozofia, že nemá smyslu písať filozofické diela: možno písať len diela „vo filozofickom štýle“.

Ďalší predstaviteľ Viedenského krúžku, Carnap, ktorý je teraz v službách amerického imperializmu, ohlasujúc nástup proti metafyzike, redukuje oblasť filozofie na „logickú analýzu jazyka“ a túto obmedzuje na syntax, ako jedinú oblasť filozofického bádania.

Cornforth odhaľuje teoretickú úbohosť Carnapovej filozofickej koncepcie, ktorá redukuje predmet filozofie na spôsob vyjadrovania súdov a ktorá neprípúšťa nijakú zmienku o ich smysle, t. j. o vzťahu myslenia a vecí. Úbohosť tejto koncepcie sa zvlášť výrazne prejavuje vo vzťahu k vede a tým aj k logike.

Podľa Carnapa jedinou charakteristikou vedy je to, že „je vymedzeným systémom viet“, ktoré musíme „ustavične overovať“ v súhlase s pravidlami syntaxe, a že „správnosť“ hoci-ktorej vedeckej teórie závisí len od toho, ako sa môže prispôbiť k existujúcemu systému vedeckých viet“. Táto „charakteristika vedy“ teda úplne vylučuje obsah vedy, prekrucujúce

¹ V. I. Lenin, *Soč.* XIV, 136.

skutočný proces vývinu vedeckého poznania a vedecké objavy, ktoré odhaľujú zákonitosti reálneho sveta. „V tomto ohľade je to filozofia špekulatívnejšia, ako ktorákoľvek predošlá špekulatívna filozofia“, píše Cornforth (str. 18).

Formalizmus v názoroch Carnapa sa zvlášť výrazne prejavuje v jeho pomere k logike. „Logika je syntax“ — tvrdí Carnap a z toho vyvodzuje, že, vraj, princípy logiky sú ľubovoľné a podmienené, že celkom závisia od ľubovoľného výberu syntaktických pravidiel jazyka (tzv. princíp tolerancie Carnapa). Podľa toho princípy fyziky sa neskúmajú ako účinné nástroje myslenia, poznávajúceho reálny svet, ale ako čisto formalistické konštrukcie, tvorené špekulatívnym spôsobom. Vo svojej prvej knihe *Spor vedy s idealizmom* Cornforth ešte nevedel úplne odhaliť reakčnú, idealistickú podstatu pozitívizmu, avšak v novej práci *Na obranu filozofie* odhaľuje „logický“ pozitívizmus ako jednu z foriem iracionalizmu, šíriaceho reakčné idey o bezmocnosti vedy a rozumu ako nástrojov poznania, ako by vôbec neboli potrebné v boji o šťastie človeka. Takto privádza Cornforth kritiku pozitívizmu na nový stupeň.

Prehlbujúc túto kritiku, aby mala ešte väčší účinok, Cornforth podáva systematický výklad základných princípov pokrokovej filozofie ľudstva — dialektického materializmu, ukazujúc, ako tieto princípy drvia na prach reakčné výmysly súčasného buržoázneho idealizmu. Pri vyvracaní pozitívizmu má veľký význam tá téza dialektického materializmu, ktorá tvrdí neohraničenosť ľudského poznania, prekonávajúceho všetky prekážky, ktoré mu stoja v ceste. Metóda dialektického materializmu je „zbraňou pri kritike úzkoprŕých a formalistických teórií vo vedách“ (str. 59). Formulujúc smelé a optimistické krédo teórie poznania dialektického materializmu, vyvodzuje Cornforth, že „iba takáto teória môže zodpovedať požiadavkám vedy“ (str. 67—68).

Dialektický materializmus spôsobil revolučný prevrat vo filozofii. Cornforth presvedčivo dokazuje tento najzávažnejší fakt, opravujúc takto omyl, ktorého sa dopustil v práci *Spor vedy s idealizmom*. Ukazuje principiálnu odlišnosť dialektického materializmu od všetkých predošlých, v to počítajúc aj materialistické filozofické teórie. Pravda, autorovi sa to všade nepodarilo urobiť celkom zreteľne. Tak formulujúc základný úkol filozofie, Cornforth píše: „...filozofia je pokusom o pochopenie sveta, nášho miesta a osudu v ňom“ (str. 26). Nedostatočnosť takejto formulácie problému je úplne zrejímavá. Privádza autora k mylnému tvrdeniu, že dialektický materializmus je len rozvinutím „revolučnej stránky“ heglovskej filozofie, hoci v skutočnosti racionálne jadro heglovskej dialektiky bolo podstatne prepracované v dialektickom materializme. Avšak v ďalšom výklade autor opravuje túto chybnú formuláciu a dokazuje, že marxizmus nie je len zovšeobecnením všetkého pozitívneho, čo priniesla predošlá progresívna filozofia, ale sa aj principiálne líši od všetkých predošlých filozofických systémov, pretože sa usiluje nielen o objasňovanie sveta, ale aj o jeho revolučnú zmenu.

Z ďalších chýb tejto časti Cornforthovej knihy treba upozorniť na použitie pojmu „evolučný“ miesto „dialektický“ (napr. na str. 28, 29). Nejasný a dvojsmyselný je tiež výraz „sociálna skúsenosť“, ktorý autor používa pri rozbere odrazu v poznávaní materiálnej skutočnosti človekom. Správnejšie by bolo zameniť tento výraz pojmom „spoločenská prax“, pretože pojem „sociálna skúsenosť“ môže byť vysvetľovaný v machistickom smysle. Takisto vyvolávajú námietky aj tie tvrdenia Cornforth, ktoré zveličujú vplyv techniky na filozofiu. Nehľadiac na niektoré nepresnosti vo formuláciách a termínoch, možno povedať, že autor sa vcelku usiluje dôsledne postaviť princípy historického materializmu a princíp straníckosti filozofie.

Tak v tretej kapitole knihy autor správne poukazuje, že „so vznikom dialektického materializmu sa dovŕšilo štiepenie filozofie na materialistický a idealistický tábor. Tieto dva tábory stoja proti sebe zvlášť ostro v súčasnej filozofii“ (str. 69—70).

Proti dialektickému materializmu, ako jedinej dôslednej materialistickej filozofii, stoja

rozhliční formy idealizmu. Najrozšírenejšie a najúpornejšie z nich sú subjektivismus a relativizmus.

Cornforth majstrovským spôsobom strháva masku súčasným „logickým pozitivistom“, ktorí spievajú starú lživú pieseň o tom, že stoja nad „metafyzickými“ spormi idealistov a materialistov a na druhej strane drzo menujú svoje subjektívno-idealistické systémy „materializmom“ (Carnap napr. nazýva svoju koncepciu „metodickým materializmom“). Cornforth presvedčivo dokazuje, že na rozdiel od starých agnostikov XIX. storočia (napr. Huxley), ktorých Engels pomenoval „hanblivými materialistami“, sú dnešní kazatelia agnosticizmu zamaskovaní idealisti. „V dnešnej dobe — píše Cornforth — nieto ani jedného idealistického filozofa alebo teologa, nech je jeho idealizmus akokoľvek odlišný od idealizmu pozitivistov, ktorý by sústavne nepoužíval pozitivistické argumenty proti materializmu a na obranu idealizmu“ (str. 80). Celkove Cornforth správne charakterizuje „logický pozitivizmus“ ako subjektivistický a relativistický typ súčasného buržoázneho idealizmu, ako „novú“ obdobu novokantizmu, zamieňajúceho „transcendentálnu dedukciu kategórií“ — „kritickou“ analýzou „jazyka logiky“.

Ďalšie tri kapitoly Cornforthovej knihy sú zamerané na odhalenie niektorých „zdokonalení“, vnesených do idealistických pozitivistických teórií, ktoré sa značne rozšírili po amerických univerzitách, keď boli členovia Viedenského krúžku preniesli svoj štáb do USA.

Cornforth trpezlivo, krok za krokom rozoberá Carnapove cvičenia v oblasti „čistej sémantiky“, skúmajúcej jazyk ako abstraktný systém znakov a v dôsledku toho meniacej filozofiu na „scholastické cvičenia, spojené so štruktúrou a pravidlami čohosi, čo v skutočnosti nemá reálnej existencie, a hlavne jazyka vo všeobecnosti, odtrhnutého od každého reálneho jazyka, od života a spoločnosti“ (86).

Americký imperializmus štedro platí za tieto „sémantické“ cvičenia, pretože nie sú ničím iným, ako ďalším pokusom vyvracania materializmu, odhaľujúceho nekonečné možnosti pre ľudské poznanie, upevňujúceho svoje poznatky v presných vedeckých teóriách a všeobecných princípoch. Tie však predstavitelia čistej sémantiky považujú za „metafyzické“.

Cornforth odhaľuje všetky sofizmy predstaviteľov tejto pseudovedy, usilujúcich sa stotožniť tento, na faktoch založený „typ filozofického zovšeobecňovania, ktorý je po vedeckej stránke skutočným a užitočným“ s tým typom, ktorý je „založený“ len na špekulatívnych chimérach, a preto nemôže byť ani skutočným, ani užitočným. Práve tento stotožňuje sa v podstate so sémantikou a „logickým pozitivizmom“, ktorý je podľa slov Cornforthových, „systémom slovného nafukovania“, „pokusom falšovať pravdivý vzťah vecí a ideí“.

Proti falzifikátorským „metódam“ sémantikov-idealistov stavia Cornforth metódu dialektického materializmu, ktorá skúma jazyk v jeho opravdovom historickom význame ako „podstatný nástroj ľudských vzťahov, ako prostriedok styku, vyjadrujúci fakt odrážania materiálneho sveta v ľudskej myslí a jeho stelesnenie vo formách myslenia“ (str. 106).

Knihá M. Cornforth bola napísaná pred vyjdením Stalinovej práce o otázkach jazykovedy, a preto nemohly byť v nej uvádzané vyčerpávajúce poučenia súdruha Stalina o týchto otázkach. Stalinova definícia jazyka ako prostriedku styku medzi ľuďmi, ako výsledok poznáateľskej činnosti človeka zasadila smrteľný úder sémantickým teóriám, skúmajúcim jazyk ako súbor slovných pravidiel, ktoré možno ľahko zameniť za iné.

Odhaľujúc reakčný smysel sémantických „teórií“ jazyka, Cornforth bohužiaľ nepodrobuje kritike kozmopolitické „teórie“ „svetového jazyka“, úzko súvisiace so sémantickými princípmi, ktoré skúmajú jazyk nie ako historicky sa obohacujúci a nescudziteľný majetok národov, tvoriaci jeden z najskutočnejších znakov národa, ale ako niečo také, čo môže byť ľubovoľne zamenené tzv. „basic english“. Tieto protivedecké „teórie“ sú už dávno zbraňou americko-anglického imperializmu.

Prednosťou novej knihy Cornforth je skutočnosť, že podáva špeciálny rozbor sociologických a politických aspektov sémantiky. Týmto problémom venuje celú kapitolu.

Otázkou použitia sémantiky v sociológii a politike sa so zvláštnou horlivosťou zaoberajú: najbližší žiak a spolupracovník Carnapa Otto Neurath, zbehlý poľský gróf Korzybski, dobre známy ekonóm Stuart Chase, Kimball Young a iní. Všetci títo vyzdvihujú sémantiku nielen ako abstraktnú logickú teóriu, ale ako nový spôsob spásy kapitalizmu. Aktívny je najmä Chase, ktorý sa len nedávno horlivo, ale bezúspešne zaoberal skúmaním receptov na záchranu kapitalizmu od ekonomických kríz. Nateraz uveril sémantike a myslí, že všetko sociálne zlo, ktoré zapríčiňuje kapitalizmus, je dôsledkom... nedokonalosti jazyka. Vychádza najavo, že ľudia trpia nie v dôsledku protifudovej povahy kapitalizmu, ale v dôsledku „tyranie slov“ (tak sa menuje jeden zo Chaseových výtvorov). Personifikujú vraj také pojmy ako „vlast“, „národ“, „pokrok“, „komunizmus“, „sloboda“, „masa“, „kapitál“ a „práca“ a prekrucujú ich v „pálčivé bojové skutočnosti“. Z Chaseovho stanoviska neodrážajú tieto pojmy skutočnosť, no sú len „abstraktnými termínami“. Scholastické vykrúčky potrebuje Chase na „zdôvodnenie“ „metódy urovnania nejednotnosti názorov“ medzi pracujúcimi a kapitalistami; pracujúcim — tvrdí Chase — je potrebné objasniť, že reči o práci, kapitále, zisku a exploatacii sú vynálezom „politických agitátorov“, ktorí chcú zapôsobiť na ich emócie, v skutočnosti nič podobného neexistuje. „Skutočne — poznamenáva Cornforth — to je to, čím zamestnávateľia tak často argumentujú. Naučili sa sémantike skôr ako bola vynájdená“ a nové sémantické vykrúčky vymýšľajú preto, „aby zakryli podstatu konfliktu slovnými trikmi“ (str. 127).

Takýmto spôsobom sa sémantika používa na „obranu tých vecí, ktoré teraz sú“, upotrebiac výraz, ktorý Cornforth cituje od pokrokového amerického filozofa Barrowsa Dunhama. Ako výrazný príklad používania sémantiky ako nástroja americko-anglického imperializmu môže poslúžiť nasledujúci fakt. V júni 1948 podala sovietska delegácia v sociálno-hospodárskej rade OSN návrh na zákaz fašistických organizácií a fašistickej činnosti, lebo ohrožujú práva človeka. Proti tomu postavil sa americký delegát vyhlasujúc, že pojem „fašizmus“ je nejasný a že jeho zákaz by bol nesmyselným. Druhý príklad použitia sémantiky je daný v knihe, plnej nenávisť k človeku od U. Fochta *Cesta k spaseniu*, vyzývajúcej, aby sa bez meškania pristúpilo k omedzeniu počtu obyvateľstva. Teoretickým „odôvodnením“ Fochtových kanibalských vývodov je práve sémantická filozofia, s hľadiska ktorej také pojmy ako „statok“, „zorané pole“, „les“ atď. sú iba fikciami, ktoré si vytvoril jazyk, a ktoré vedú k nesprávnemu využitiu prírodných bohatstiev. A tak zlodejská správa hospodárstva v kapitalistickom svete, zlodejská sprenvera prírodných bohatstiev je podľa tvrdení sémantikov dôsledok nesprávneho použitia pojmov a toho, že ľudia nepoznajú sémantické múdrosti a nie zlodejskej povahy kapitalizmu.

Cornforth podrobuje ostrej kritike tento sémantický obskurantizmus. Dokazuje, že podstatným cieľom sémantiky je podryť dôveru vedeckému poznaniu, upevňujúcemu poznatky v pojmoch. Vedecké poznanie bolo by nemožné bez abstraktného myslenia. Predstavitelia súčasnej buržoáznej dekadencie — sémantiky — vyhlasujú skutočnosť za nepoznateľnú a „nevyjadriteľnú slovami“ a všetky abstrakcie sú im iba ilúziami. Shrnujúc kritiku sémantiky dochádza Cornforth k hlboko odôvodnenému záveru: „V útokoch na všeobecné pojmy a v učení o nepoznateľnosti materiálneho sveta útočí sémantika na myslenie a anuluje jeho aktivitu. Je to filozofia obrátená proti mysleniu. To je jasne vyjadrený iracionalizmus vo svojej najextrémnejšej forme“ (str. 130).

Cornforth demaskuje lživú demagogiu sémantikov, ktorí boj proti logickému mysleniu, proti vedeckým abstrakciám predstavujú ako boj za konkrétnosť myslenia. Dokazuje, že sémantici, odvrhujúc vedecké abstrakcie, zameňujú ich za svoje vlastné nevedecké metafyzické abstrakcie; Cornforth ďalej objasňuje, že metóda dialektického materializmu je jedinou skutočne vedeckou metódou konkrétneho myslenia.

Jednu kapitolu v knihe venuje Cornforth odhaleniu sémantických cvičení Carnapa a jeho druhov v oblasti filozofického vysvetľovania fyziky. Dokazuje, že sémantické chytráctvo

logických pozitivistov v oblasti prírodných vied nepresahuje okruh myšlienok, ktoré naznačil Berkeley a ich cieľom je „pomútenie a zamietanie vzťahu vedeckého poznania k materiálnemu svetu“ (strana 138). Toto falšovanie sa robí dokonca pod heslom „prekonania“ idealizmu i materializmu.

Kritizujúce pseudovedecké sémantické doktríny, Cornforth ich miestami príliš podrobne objasňuje, kým na druhej strane uvádza pomerne málo faktov, ktoré by odhaľovali priamu účasť sémantikov v propagovaní novej vojny a v podpaľačstve protikomunistickej hystérie. A také fakty sú napr. v činnosti amerických sémantikov, vydávajúcich špinavý časopis s idiotským názvom *A tak ďalej*, v ktorom sú uverejňované do očí bijúce reakčné, protihumánne články klebetnej povahy.

Veľká kapitola v novej Cornforthovej knihe je venovaná filozofickému a politickému odhaleniu amerického pragmatizmu, hlavne v jeho „inštrumentalistickej“ odrode, ktorú predstavujú práce Deweyho.

Pragmatizmus je v podstate americkou odrodou pozitivismu. V súčasnej etape je pragmatizmus tiež filozofickým zdôvodňovaním expanzie amerického imperializmu.

Rozdiel pragmatizmu od európskych odrôd pozitivismu spočíva predovšetkým v zdôrazňovaní úlohy „praxe“. Kým pozitivismus objasňuje idey a teórie ako pravidlá pre predpoved „poriadku počítok“, pragmatizmus ich skúma ako „pravidlá pre činnosť“, pre počinanie človeka, pre „business“. Cornforth dokazuje, že napriek krikľavým vyhlasovaniam Deweyovým, tento rozpor pozitivismu a pragmatizmu nie je podstatný, pretože ako jeden tak aj druhý odmietajú fakt, že sa objektívny svet odráža v predstavách a teóriách, odmietajú možnosť poznávania objektívnej skutočnosti.

Značnú časť kapitoly venuje Cornforth odhaleniu Deweyovho „naturalistického“ spotvorenia. Pod rúškom boja proti idealizmu, skúmajúcemu „ducha“, alebo „vedomie“ ako niečo, čo existuje nezávisle od materiálnej podstaty, vyhlasuje Dewey, že myslenie je „úplne prirodzené“. Avšak táto „prirodzenosť“ označuje podľa názoru Deweyho len „prostriedok praktickej aktivity, nástroj na kontrolu prostredia“. Dewey skúma myslenie nie ako odraz sveta v ľudskom poznaní v procese spoločenskej praxe, spoločenskej výroby, ale ako rad rozrôznených reakcií na „špecifický stimul“ ako spracovanie „typov chovania sa“. Hoci toto núti Deweya hovoriť o „biologickej matici“ myslenia, robí to však len preto, ako poukazuje Cornforth, aby „zatušoval reálnu spoločenskú maticu myslenia“ a skúma spoločenskú činnosť človeka ako aj spoločenský vzájomný vzťah ako biologickú činnosť a biologický vzťah. A tomuto „naturalistickému“ obskurantizmu sa Dewey neštíti dávať „vedecký“ a „progresívny“ výzor. V skutočnosti je Deweyov naturalizmus hlboko reakčný, lebo práve tento typ „naturalizmu“ a biologického poňmania človeka, ľudských aktivít a vzťahov, ktorý sa v iných súvisoch nachádza v rasizme a v doktrínach eugeník... je bezprostredný vzťah medzi filozofickým „naturalizmom Deweya a tými formami nenávisti k človeku a pogromovými činmi reakcionárov, ktoré sú spolu s „naturalistickou“ filozofiou veľmi rozšírené v USA“ (str. 171).

Deweyho „naturalizmus“, vysvetľujúci procesy myslenia mechanisticky ako reakcie na „popudy prostredia“ odmieta fakt, že prameňom a prvotnou príčinou myšlienky, ako výsledku týchto „popudov“, je objektívny materiálny svet, ktorý sa odráža v myšlienke. Tento mechanistický naturalizmus nemá nič spoločného s materializmom.

Túto tézu dokazuje Cornforth presvedčivo so stanoviska dialektického materializmu. Reálny objekt — hovorí — obsahuje nekonečne viac, než vyjadruje naše poznanie o ňom, podľa Deweyho však obsahuje nekonečne menej. Ba čo viac, podľa Deweyho názoru objekt poznania sa tvorí v procese poznávania ako „výsledok k cieľu usmerňovaných činností“. Toto stanovisko odhaľuje subjektívno-idealistickú podstatu Deweyho „pragmatizmu“.

Celkove je Deweyho filozofia plná nedôsledností a protirečení; toto však, ako hovorí Cornforth, nemožno chápať len ako pomátenie rozumu, nakoľko v tejto nedôslednosti je

„jasná metóda. Je to nedôslednosť dôsledne zavádzaná, aby subjektívny idealizmus kombinovaný naturalizmom zdal sa byť primeraným“ (str. 187—8).

Filozofia Deweyho, ako všetky ostatné pozitivistické systémy, hlása nepoznateľnosť reálneho sveta, a tak sa stáva jednou z foriem relativizmu a iracionalizmu. Pragmatické poňatie vedy, skúmajúce ju ako rad viac alebo menej úspešne prevádzaných „podnikov“, odráža postavenie vedy v USA, kde je veda podriadená monopolom, ktoré sa o ňu zaujímajú len potiaľ, kým je nevyhnutná pre ich zlodejské ciele. Proti tomuto postaveniu vedy v USA stavia Cornforth jej postavenie vo SSSR, kde sa rozvíja podľa plánu, podľa záujmov celého národa, všetkých pracujúcich na základe jedine vedeckej metodologie dialektického materializmu.

Iný názov amerického pragmatizmu je „idealizmus činnosti“. Táto filozofia skúma každú ideu nie ako odraz objektívneho materiálneho sveta, ale ako „prostriedok čiže nástroj“ na „zabezpečenie zisku“. Pragmatizmus vznikol v dobe, keď kapitalizmus bol na vzostupe. Neberúc do úvahy „to, čo je“, ani „to, čo bolo“, t. j. zákony objektívnej skutočnosti, staral sa iba o to, aby idey dobre „pracovali“ a prinášali „plody a zisky“. Tak to bolo v dobe Jamesovej. V súčasnej dobe sa pragmatizmus zákonite stal filozofiou amerického imperialismu, ktorý pri svojom úsilí ovládnuť svet, nechce brať do úvahy fakty a zákony objektívneho vývinu. Je to, ako ukazuje Cornforth, filozofia špecialistu v oblasti obchodu, partajného pohlavára, imperialistického politika a tučného businessmana. Cornforth odhaľuje demagogickú podstatu tejto „filozofie“, jej snahu podvieť priemerného Američana, presvedčiť ho o tom, že „americký spôsob života“ je vyvrcholením historického vývoja a úsilie amerického imperialismu, popierajúceho nacionálnu suverenitu národov, o svetovú nadvládu je výrazom jeho „demokratizmu“.

Kritizujúci reakčnosť pragmatizmu, Cornforth nedostatočne osvetľuje a hodnotí veľmi úzky súvis filozofie pragmatizmu s náboženstvom a mystikou. V kritike pragmatizmu nevyužíva známu leninskú charakteristiku, podanú v knihe *Materializmus a empiriokriticizmus*, v ktorej Lenin zdôrazňuje práve túto vlastnosť Jamesovho pragmatizmu. „Pragmatizmus sa vysmieva materialistickej aj idealistickej metafyzike, vychvaľuje skúsenosť a len skúsenosť, v praxi vidí jediné kritérium a... z toho všetkého úspešne vyvodzuje boha v praktických cieľoch, len z praktických dôvodov, bez akejkoľvek metafyziky a bez prekročenia hraníc skúsenosti.“¹ Cornforth sa domnieva, že pragmatizmus má len plno „najväčšej úcty“ k náboženstvu. Následkom toho neodhaľuje úplne fakt, že pragmatizmus pod rúskom pseudo-vedeckej terminológie hlása zarážajúci obskurantizmus a divé poverby. Autor sa tiež domnieva, že „sa pragmatizmus viacej ako iné odvetvia buržoáznej filozofie emancipoval od scholastiky a mystiky“ (str. 208), s čím, prirodzene, vôbec nemožno súhlasiť.

Taký názor na pragmatizmus pramení u Cornforthu z jednostranného skúmania výlučne gnozeologickej stránky učenia pragmatizmu, ktorý autor skúma iba ako americkú odrodu pozitívizmu. V skutočnosti však pragmatizmus, nehľadiac na jeho nepochybnú príbuznosť s pozitívizmom, má mnoho spoločných črt s reakčnou „filozofiou života“ (jej hlavným predstaviteľom je Nietzsche), t. j. vojnovou, iracionálnou a protiludskou filozofiou imperialismu, ktorá je dôležitým ideologickým prameňom fašizmu.

Nehľadiac na všetky už uvedené prednosti novej práce Cornforthu, nemožno považovať za uspokojivé ani tie časti kapitoly o pragmatizme, ktoré sú venované Deweymu. „Instrumentalizmus“ tohto zadubeného reakcionára autor rozoberá opäť predovšetkým len ako noetické a logické učenie. Sociologické a politické náhľady tohto súčasného teoretika amerického fašizmu autor v knihe v podstate nepodrobuje kritike. Ba čo viac, autor podáva na celých stránkach prostý rozbor gnozeologických náhľadov Deweyho bez najmenej kri-

¹ V. I. Lenin, Soč. XIV, 327.

tickej poznámky. Objektivizmus týchto statí možno vidieť v tom, že kritika Deweyho má veľmi liberálny charakter práve tam, kde by mala svoje oprávnenie. Tak sa autor niekedy zmieňuje o „správnosti“ Deweyových formulácií jednotlivých filozofických názorov. Hovorí napr. o prednosti Deweyho „naturalistického“ náhľadu na myslenie v porovnaní s otvorene idealistickými vykrúcačkami európskych pozitivistov. Zatiaľ tento „naturalizmus“ Deweyho je len jedným z nových pokusov o zamaskovanie idealistických falzifikácií vedy. Reakčnosť „naturalistických“ teórií nie je o nič menšia ako reakčnosť idealistických teórií západo-európskych tmárov, otvorene zavrhnúcich vedu.

Príliš liberálne sú aj Cornforthove zmienky o tom, že mechanista a pozitivista Dewey si „mätie pojmy“, že mu „chýba dialektika“, že preto nechápe napr. úlohu nástroja práce v ľudskej praxi atď. Všetky tieto časti kapitoly nepochybne snižujú ostrie kritiky tejto zarážajúco-reakčnej filozofie amerického imperializmu.

Sémantickú odrodu pragmatizmu reprezentuje „veda“ o znakoch (tzv. semiotika) chicagského profesora Morrisa, skúmaním ktorej (v predposlednej kapitole) Cornforth zakončuje svoj kritický rozbor pozitivismu.

Morrisova semiotika je odroda „naturalistickej“ koncepcie pragmatizmu a sémantických predpisov v oblasti použitia jazykových znakov. Objavenie sa tohto centaúra, ukazuje Cornforth, je „symptomom tej konsolidácie pozitivistického filozofie, ktorá sa dnes udomácnila v USA“ (str. 219), dokladom sjednotenia všetkých reakčných síl v boji proti materializmu a pokroku.

Morris dovedol do krajnosti mechanizmus Deweyho „naturalistického“ vysvetľovania myslenia a scholastický nominalizmus sémantiky skúma všetky druhy a formy súčasnej imperialistickej ideologie ako vrcholne správne spôsoby „fungovania znakov“, ako aj svrchované zákonitý „typy úsudkov“. Arcireakčnú povahu ideologie imperializmu sa snaží Morris zakryť „dymovou clonou nových termínov a pseudovedeckých fráz“, hovorí Cornforth.

Nedostatky tejto kapitoly sú tej istej povahy ako nedostatky predošlej. Autor venuje príliš mnoho pozornosti rozboru Morrisovej scholastickej sémantiky na úkor kritiky tohto smeru pozitivismu. Je poľutovaniahodné, že v kritike Morrisovej semiotiky autor vôbec nevyužíva poznatky veľkého ruského učenca I. P. Pavlova o druhej signálovej sústave a jej spojení s prvou. A práve toto učenie dáva ohromný prírodovedný materiál pre kritiku pragmatických a pozitivistických teórií poznania.

Nehľadiac na tieto nedostatky, treba priznať správnosť autorových uzáverov v tejto kapitole, že tvoria bezmocnosť súčasnej buržoáznej filozofie možno porovnať len s neplodnosťou degenerujúcej scholastiky na konci stredoveku.

Tieto Cornforthove závery sú zvlášť zreteľne formulované v záverečnej kapitole knihy *Základné črty reakčnej filozofie* — najpresvedčivejšej a politicky najostrejšej.

Súčasný „logický pozitivismus“ metafyzicky prekrucuje vedecké fakty, falšuje vedu. Podstatný smysel týchto prekrúcačiek redukuje na tvrdenie, že svet je nepoznateľný, na falšovanie vedeckých faktov, na popieranie pokroku vo vedeckom poznaní a jeho súvisu s materiálnym svetom. Pozitivismus vynakladá všetko úsilie, aby snížil autoritu vedy medzi širokými masami, znemožňuje jej použitie na vzdelanie národa, na zápas za sociálny pokrok, za oslobodenie širokých mas zpod jarma kapitalizmu.

Pozitivistická filozofia je odrazom hlbkej krízy základných prírodovedných pojmov, ktorá zachvátila nielen fyziku, ale aj biológiu, krízy, z ktorej buržoázni učenici nemôžu nájsť východisko. Podstatu tejto krízy odhalil Lenin už pred štyridsiatimi rokmi: prudký vzostup vedeckého poznania vyžaduje dialektický výklad, čo hrozí buržoáznej spoločnosti smrteľným nebezpečením. Odtiaľ vyplýva pokus buržoázných vedcov o upevnenie nadvlády metafyzických metód vo vede, ktorý ju však zároveň privádza do teoretickej krízy, ktorá dostupuje krajných hraníc v podmienkach zostrojúceho sa triedneho boja dvoch táborov v oblasti filozofie — boja materializmu a idealizmu.

Sociálne príčiny tejto krízy spočívajú v protirečivom postavení vedy v epoche imperialismu: imperializmus na jednej strane potrebuje jej pomoc pre uskutočnenie svojich nenávisníckych cieľov proti ľuďom, na druhej strane sa súčasne smrteľne obáva materialistických uzáverov, ktoré z nej nevyhnutne vyplývajú. „Imperializmus potrebuje službu vedcov, avšak potrebuje tiež službu svojich kňazov“, hovorí Cornforth. Tak vzniká úsilie o predĺženie a rozvinutie tendencie, pochádzajúcej už od Berkeleyho, úsilie ohraničiť oblasti vedeckého poznania, vysvetľovať vedecké objavy tak, aby nevyvracali náboženské učenie.

Avšak — poukazuje Cornforth — i keď rozličné formy náboženského tmárstva v dnešnej dobe ešte stále ovplyvňujú milióny ľudí, vždy väčší počet ľudí sa oslobodzuje od tohto vplyvu. Preto „pozitivistická filozofia nielen že odzbrojuje vedu v boji proti tmárstvu, ale núti vedu propagovať tmárstvo. Vedec sa nielen nestáva oponentom kňaza, ale jeho pomocníkom a jeho námestníkom“ (str. 247).

Opierajúc sa o leninskú kritiku machizmu, odhaľuje Cornforth nároky súčasných pozitivistov na „strednú cestu“ vo filozofii, ktorú vraj objavili, bojujúc proti materialistom, a zároveň kde-tu kritizujúc aj zjavných idealistov. V skutočnosti však, ako bolo predtým presvedčivo dokázané, logický pozitivizmus, sémantika, semiotika a pod. — sú rafinované a prestrojené formy popovštiny. Ich hlučne vyhlasovaný boj proti mystickým, supranaturalistickým a iracionálnym prúdom vo filozofii je úplným pokrytectvom. Pozitivistí, nehľadiac na ich spory s inými, zjavne protivedeckými smermi súčasnej buržoáznej filozofie, vystupujú nie ako protivníci, ale ako spojenci všetkých týchto smerov, pretože ich s nimi spája predovšetkým zúrivá nenávisť proti materializmu. Nie nadarmo, ako ukazuje Cornforth, sa všetky tieto smery koncentrujú až v USA, v hašte súčasnej reakcie, kde napriek všetkej svojej rozmanitosti pokojne spoluexistujú.

To všetko svedčí o tom, že buržoázna filozofia, a s ňou aj pozitivizmus v súčasnej dobe odrážajú duchovný a morálny rozklad, ktorý dnes vládne v kapitalistickom svete. „Práve tak, ako sa stala buržoázna filozofia neschopnou podať nejaký racionálny výklad sveta — hovorí Cornforth — práve tak sa ukazuje neschopnou podať nejaké rozumné pravidlá výchovy. Buržoázia sa fakticky vzdala všetkých morálnych noriem, nepozná iného zákona okrem násilníckej politiky a egoizmu“ (str. 251). Mravný rozklad buržoáznej spoločnosti má svoje zreteľné vyjadrenie aj v súčasnom pozitivizme. „Analýzy jazyka“ používa ako „dôkazu“, podľa ktorého morálne zákony a tézy etiky každého druhu sú svrchované nesmyselné, a keďže vraj nemajú nijaké vedecké základy, nepodliehajú nijakému skúmaniu alebo overeniu.

„Logický pozitivizmus“ a pragmatizmus pretrhávajú všetky spojenia medzi otázkami morálky a spoločenskej praxe, medzi rozumom a vedou. Toto rozpojenie sa prakticky uskutočňuje v kapitalistickej spoločnosti. Pretože kapitalistická spoločnosť už dávno prestala mať akékoľvek historické oprávnenie, jej heslá nemajú nijaké morálne a nijaké rozumové alebo vedecké základy. Úplný morálny krach kapitalistického sveta je len predohrou k definitívnemu zmiznutiu kapitalizmu z historického javiska.

Kým v oblasti výhradne filozofickej sa ešte pokúša súčasný pozitivizmus navliekať si tógu nestranníckosti, jeho politické pozície sú otvorene reakčné a protidemokratické. „Logická“ maska nie je súca zakryť agresívnu imperialistickú podstatu filozofických pochlebovateľov americko-anglického imperializmu. Tak jeden z pohlavárov „logického“ idealizmu Bertrand Russel, ktorý len pred nedávnom vyzýval, aby bola shodená atomová bomba na Sovietsky sväz, dnes bojuje za „biely teror“, za „americké svetové impérium“, za „jednu vojenskú vládu na celom svete“.

Tieto Russelove výroky spolu s výrokmí ostatných predstaviteľov súčasného pozitivizmu, ako aj ich filozofia vcelku svedčia, že oni „nielen vstupujú do tábora reakcie, ale tiež preberajú vedúcu úlohu ideologov tohto tábora“ — hovorí Cornforth. „Pozitivistická filozofia sa stala dnes integrálnou časťou ideologie amerického imperializmu“ (str. 244). Ako

taká, je táto filozofia kozmopolitickou filozofiou. Táto filozofia, prepožičiavajúca si reakčné „filozofické“ výplody každej eurupskej krajiny, je „horlivo kultivovaná v USA“, kde sa „slučuje s domácim pragmatizmom a reexportuje sa pre „dobrodenie“ európskeho ľudu, ktorému sa patrí zabezpečiť trhy a sféry investícií pre americký kapitál, základne a ľudské sily pre imperialistické dobrodružstvá Ameriky“ (tiež tam).

Kniha Mauricea Cornfortha zasadzuje ranu protiludskej ideológii podpaľačov vojny, jej zjavenie sa je svedectvom úspešného zápasu tábora mieru a demokracie proti čiernym silám reakcie a vojny.

V. V. Sokolov

REDAKČNÁ POZNÁMKA

Tento ročník okrem jedinej pôvodnej štúdie prináša preklady význačných sovietskych autorov. Orientovanie sa prevažne na preklady, ktoré majú poskytovať pomoc nášmu filozofickému mysleniu, bolo v intenciách predošlej Správy Akadémie. Rozumie sa, aj na budúce budeme čerpať z veľkého bohatstva sovietskej filozofie, ktorá je našim vzorom a z ktorej sa učíme tvorivej vedeckej práci. Je však potrebné rozvíjať aj našu domácu filozofickú tvorbu a preto budeme uverejňovať hodnotné práce aj našich mladších pracovníkov a po-máhať našej filozofii dostávať sa dopredu tak, ako nás to učí súdruh J. V. Stalin.